

I.N. KAZAZΗΣ:

Το τελευταίο τμήμα της Ημερίδας θα πραγματοποιηθεί στα αγγλικά γιατί δεν υπάρχει άλλος τρόπος να διεξαχθεί η συζήτηση μεταξύ ημών και των φιλοξενούμενων ομιλητών. Θα διατεθεί χρόνος για να διατυπωθούν και ερωτήματα εκ μέρους του κοινού. Θα ήθελα, όμως, να μου επιτρέψετε να διατυπώσω στα αγγλικά τα πέντε ερωτήματα που έχω θέσει ως αφετηρία για αυτή τη συζήτηση και να ζητήσω να τοποθετηθούν σε αυτά οι σημερινοί ομιλητές.

Στο 1ο Διεθνές Συνέδριο Λεξικογραφίας που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1997, μεταξύ άλλων, καταλήξαμε στα εξής τέσσερα γενικά συμπεράσματα. 1) Τα μεγάλα λεξικογραφικά εγχειρήματα του παρελθόντος –*Thesaurus Linguae Graecae*, *Thesaurus Linguae Latinae* και *Liddell-Scott-Jones*– δεν έχουν χάσει τη χρησιμότητά τους σήμερα, παρότι τις επικρίσεις που διατυπώνονται κατά καιρούς. 2) Για να εξακολουθήσουν να είναι χρήσιμα τα λεξικά αυτά πρέπει να προσλάβουν μια ψηφιακή μορφή. 3) Μεγάλα λεξικογραφικά εγχειρήματα, όπως για παράδειγμα το *LSJ*, δεν μπορούν να ανανεωθούν με απλή συμπύληση των διαθέσιμων δεδομένων. Ο μόνος τρόπος για να επιτευχθεί ανανέωση είναι να εκδοθούν επίτομα, μεσαίας κλίμακας λεξικά, στα οποία θα πρέπει να ενσωματώνεται κατά καιρούς όλη η καινούργια γνώση. Και αυτά με τη σειρά τους πρέπει να προσλάβουν μια ψηφιακή μορφή έτσι ώστε η ανανέωσή τους να είναι οικονομική και άμεσα προσιτή. 4) Πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος αυτή η, ενίοτε άκρως εξειδικευμένη, γνώση να διηυθετεί ώστε να διοχετευτεί στα σχολεία. Διαφορετικά, κινδυνεύουμε ως φιλολογική κοινότητα να μείνουμε χωρίς κοινό, χωρίς μαθητές και να λειτουργούμε εν κενώ. Αυτά είναι τα τέσσερα σημεία που θα ήθελα να τονίσω. Σήμερα, παρακολουθώντας τη συνάντησή μας, συνειδητοποίησα ότι όλα αυτά τα συμπεράσματα μπορούν, ως αρχές, να μεταφερθούν και να εφαρμοστούν στα μείζονα εγκυκλοπαιδικά και λεξικογραφικά εγχειρήματα που παρουσιάστηκαν στην Ημερίδα μας. Η εγκυκλοπαίδεια των Pauly-Wissowa πρέπει να γίνει και πάλι προσιτή· δεν γνωρίζω βέβαια εάν κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει σε ψηφιακή μορφή, ωστόσο το έργο παραμένει χρήσιμο. Τα λεξικά μεσαίας κλίμακας πρέπει να συνταχθούν εκ νέου. Και γι' αυτό, πρέπει να ετοιμαστούν επίτομες των μειζόνων λεξικών. Δεν κοστίζουν πολύ σε έντυπη μορφή και κοστίζουν ακόμη

---

¹ Το κείμενο, βασισμένο σε μια απομαγνητοφώνηση της συζήτησης με την οποία ολοκληρώθηκε η Ημερίδα, παρουσιάζεται εδώ ελαφρώς συντομευμένο και επιμελημένο. Οι εισαγωγικές παρατηρήσεις του καθ. I.N. Καζάζη εκφωνήθηκαν στα αγγλικά.

λιγότερο σε ηλεκτρονική. Μπορούν να ενημερώνονται συνεχώς. Πρέπει να το πράξουμε προκειμένου να εξασφαλίσουμε κοινό –να διαθέσουμε αυτά τα λεξικά στα σχολεία, τα πανεπιστήμια και το μορφωμένο κοινό, και σε όποιον ενδιαφέρεται γι' αυτά τα θέματα. Και υπάρχουν πάρα πολλοί ενδιαφερόμενοι οι οποίοι δεν ανήκουν αποκλειστικά στον στενό κύκλο της φιλολογικής επιστήμης αλλά υπηρετούν τη συγκριτική γραμματολογία, την ιστορία των πολιτισμών κ.ο.κ. Έτσι, εάν μπορέσουμε να μεταφέρουμε ό,τι ισχύει για τα λεξικογραφικά εγχειρήματα στις εγκυκλοπαιδείες, τότε θα μπορούσαμε να πετύχουμε, λίγο έως πολύ, τα ίδια αποτελέσματα.

Προκειμένου να μπορέσω να διευκολύνω τη συζήτηση, θα ήθελα να ζητήσω από όλους τους ομιλητές να απαντήσουν σε μια σειρά βασικών ερωτημάτων. ***Ποια επίδραση άσκησαν τα σύγχρονα φιλολογικά ρεύματα στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας των αρχαιογνωστικών εγκυκλοπαιδειών;***

C.J. CLASSEN:

Όσον αφορά την επίδραση, κατά πρώτον, νομίζω ότι είναι μάλλον προφανές ότι ο καθένας χρησιμοποιεί το *Pauly-Wissowa*, εφόσον γνωρίζει γερμανικά και εφόσον χρειάζεται κάποιες βασικές πληροφορίες, και κατά δεύτερον, έγινε φανερό από την ανακοίνωση του καθ. Kärpel ότι υπάρχει μια νέα κυρίαρχη προσέγγιση τώρα και νομίζω ότι κατέστησε σαφές ότι αυτή η νέα προσέγγιση είναι μέχρι ενός σημείου συμπληρωματική. Το *Neue Pauly* σαφώς ακολουθεί μια νέα γραμμή σε σχέση με την παραδοσιακή θετικιστική κατεύθυνση. Έτσι έχουμε από τη μια πλευρά ένα χρήσιμο εργαλείο. Από την άλλη, το εργαλείο αυτό δεν αποτελεί πλέον τη μοναδική απάντηση στα προβλήματα των ερευνητών της αρχαιότητας.

I.N. KAZAZHS:

Μπορώ να θέσω το δεύτερο ερώτημα; ***Υπάρχει τρόπος να υπερβούμε αυτή την αντίθεση ανάμεσα στο παλαιό *Pauly-Wissowa* και το *Neue Pauly*;***

C.J. CLASSEN:

Κατά τη γνώμη μου όχι. Μπορεί κανείς να τα χρησιμοποιεί παράλληλα. Υποθέτω ότι ο καθ. Kärpel θα συμφωνούσε ότι χρησιμοποιεί ακόμη το παλαιό *Pauly-Wissowa* και εγώ χρησιμοποιώ το νέο. Πάντοτε χρησιμοποιούσα και τα δύο και εκείνος τα χρησιμοποιεί και νομίζω ότι εφόσον συνειδητοποιούμε ότι είναι διαφορετικά και ότι τα χρειαζόμαστε και τα δύο συνειδητοποιούμε επίσης ότι έχουν όρια.

L. KÄPPEL:

Θα ήθελα να προσθέσω ακόμη ένα ζήτημα, επειδή μιλήσαμε για γερμανικά λεξικά το πρωί· θα ήθελα να ρωτήσω τους συμμετέχοντες αν έργο γραμμένο σε γλώσσα πέραν των αγγλικών υπάρχει περίπτωση να χρησιμοποιηθεί σε παγκόσμια κλίμακα. Συνεπώς, αν θέλουμε τα έργα μας να χρησιμοποιούνται πρέπει να γράφουμε όλοι στα αγγλικά;

I.N. KAZAZHS:

Πρόκειται για ρητορική ερώτηση;

L. KÄPPEL:

Εν μέρει, ναι. Ενδεχομένως, ναι. Είμαι απολύτως βέβαιος ότι η γερμανική έκδοση του *Neue Pauly* σπάνια χρησιμοποιείται. Έχω συζητήσει με αμερικανούς συναδέλφους που δεν γνώριζαν την ύπαρξή της και δήλωσαν ότι δεν την χρησιμοποίησαν ποτέ. Θα ήθελα πράγματι να ξέρω αν θα χρησιμοποιηθεί η αγγλική έκδοση, αν η γλώσσα είναι ο λόγος για τον οποίο δεν χρησιμοποιήθηκε το *Neue Pauly*. Συνεπώς, αν κάνουμε λόγο για τη χρήση των λεξικών σε παγκόσμια κλίμακα, θα πρέπει πρώτα να συζητήσουμε σε ποια γλώσσα γράφουμε.

I.N. KAZAZHS:

Θα ήθελα να επιστρέψω στο πρώτο ερώτημα και να ζητήσω από κάποιον από τους πρωινούς ομιλητές να τοποθετηθεί σε σχέση με αυτό.

A. ΡΕΓΚΑΚΟΣ:

Θα ήθελα να απευθύνω αυτό το ερώτημα σχετικά με τις νεωτερικές τάσεις της εποχής μας και την επίδρασή τους στα εγκυκλοπαιδικά έργα στους δύο Ιταλούς φίλους μας της πρωινής συνεδρίας, τον Marco Fantuzzi και τον Roberto Pretagostini, που έδειξαν ότι σε είκοσι χρόνια δοκίμασαν στην Ιταλία τρία τελείως διαφορετικά είδη εγκυκλοπαιδειών, εννοώ διαφορετικά από άποψη ιδεολογίας: *Storia e civiltà*, *Lo spazio*, *I Greci*. Νομίζω ότι είστε οι πλέον ενδεδειγμένοι να απαντήσετε στο ερώτημα σχετικά με την επίδραση σύγχρονων ιδεών και ιδεολογιών στα αρχαιογνωστικά λεξικά.

M. FANTUZZI:

Δεν είναι πολύ δύσκολο να απαντήσω σε αυτό το ερώτημα. Αυτά τα τρία λεξικά για τα οποία μιλήσαμε το πρωί δεν μπορούν να θεωρηθούν, όπως επιχειρήσαμε να υποστηρίξουμε στο τέλος, εγκυκλοπαίδειες με την πραγματική σημασία του όρου. Ο όρος αποτελεί προσπάθεια ορισμού τους αλλά στην πραγματικότητα είναι μονογραφίες, όπως είναι παραδοσιακά και πολλές εγκυκλοπαίδειες. Αυτά τα λεξικά συμφωνούν

μεταξύ τους όχι μόνο στο ότι δεν έχουν εγκυκλοπαιδικές επιδιώξεις· επιπλέον, κατά κάποιον τρόπο, λειτουργούν και παραπληρωματικά. Προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι αυτά τα τρία μείζονα εγχειρήματα· επιτεύγματα και άλλα ελάσσονα εγχειρήματα που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία τριάντα χρόνια πραγματικά προσπάθησαν να αναπληρώσουν το κενό που άφησαν προγενέστερα έργα και οι μέθοδοί τους, προκειμένου να προσφέρουν ένα είδος συμπληρωματικής ερμηνείας. Έτσι είπαμε, για παράδειγμα, ότι κάποια στιγμή στις αρχές της δεκαετίας του '90 κάποιος συνειδητοποίησε ότι δεν είχε γίνει μια συγκριτική ιστορία της αρχαιοελληνικής και ρωμαϊκής ποίησης, και δημοσίευσε τρεις πολυτελέστατους τόμους που επικεντρώθηκαν κυρίως στη σύγκριση αρχαιοελληνικής και ρωμαϊκής ποίησης. Αυτό είναι ένα μόνο παράδειγμα. Αλλά προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι αυτές οι τρεις μείζονες «εγκυκλοπαίδειες» είναι συμπληρωματικές μεταξύ τους. Προέρχονται από διαφορετικές μεθόδους αλλά μπορούν εκ του αποτελέσματος να ερμηνευτούν ως μια σειρά τριών μονογραφιών που αλληλοσυμπληρώνονται. Δεν ήταν σχεδιασμένο εξαρχής, φυσικά, απλώς έτσι κατέληξε, ως αποτέλεσμα ίσως των νόμων της αγοράς ή μιας μεθόδου που είναι πολύ περίπλοκη και απαιτητική.

C.J. CLASSEN:

Συγγνώμη, δεν θέλω να μονοπωλήσω αυτή τη συζήτηση για τα ιταλικά δρώμενα, αλλά θα ήθελα να επιστήσω την προσοχή σε δύο εγκυκλοπαίδειες που δεν συμπεριλήφθηκαν στην πραγμάτευση, επειδή αφορούν Λατίνους συγγραφείς. Δείχνουν όμως να εκπροσωπούν τις σύγχρονες τάσεις: πρόκειται για τις εγκυκλοπαίδειες για τον Βιργίλιο και τον Οράτιο. Αυτό που διαπιστώνουμε εδώ είναι η ίδια ακριβώς βασική προσέγγιση με το *Neue Pauly*, και αυτό δείχνει ότι πρόκειται για ένα είδος προσέγγισης που ταιριάζει στο τέλος του 20ού αι., το είδος προσέγγισης που είναι απολύτως απαραίτητο σήμερα. Αυτό προφανώς έγινε αισθητό ανεξάρτητα σε διαφορετικές χώρες με διαφορετική παράδοση, πάντως έγινε αισθητό με απόλυτη σαφήνεια.

I.N. KAZAZHS:

Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι σε αυτό;

M. FANTUZZI:

Σχετικά με τις δύο αυτές εγκυκλοπαίδειες, τα λέγαμε το πρωί με άλλους συναδέλφους. Ήταν εκτός της σκόπευσής μας, επειδή όπως δήλωνε ξεκάθαρα και ο τίτλος της ανακοίνωσής μας, μας απασχολούσε ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός και λογοτεχνία. Αλλά δεν νομίζουμε ότι η *Enciclopedia Vergiliana* και η *Enciclopedia Horatiana* έρχονται σε αντίθεση με την εικόνα που προσπαθήσαμε να σκιαγραφήσουμε. Δεν πρόκειται

καθόλου για μικρά *Pauly-Wissowa*. Πρόκειται για απολύτως μετωνυμικές όψεις σημαντικών εννοιών της αρχαιοελληνικής και λατινικής λογοτεχνίας και πολιτισμού, αλλά από απολύτως συγκεκριμένη οπτική γωνία ενός συγκεκριμένου κειμένου ενός συγκεκριμένου συγγραφέα, όπου η μέθοδος δεν επιλέγει την προοπτική της απέναντι σε ένα συγκεκριμένο κείμενο ή συγγραφέα. Αυτό προσδίδει σε αυτά τα μείζονα έργα, που είναι προφανώς εγκυκλοπαιδικά, μια μετωνυμική προοπτική για τον αρχαίο κόσμο.

I.N. KAZAZHS:

Υποθέτω ότι αυτό που εννοεί ο καθ. Classen είναι ότι πρόκειται για διαφορετική λύση, συμπληρωματική της άλλης.

M. FANTUZZI:

Θα έλεγα παράλληλη. Επαναλαμβάνω ότι σε αυτές τις εγκυκλοπαίδειες δεν υπάρχει καθόλου η ανάγκη ή η επιδίωξη να δοθούν οριστικές ερμηνείες του παλαιού ελληνορωμαϊκού πολιτισμού. Έτσι πρόκειται και πάλι για το πρόβλημα της αναζήτησης μεθόδου ή σε αυτή την περίπτωση, συγκεκριμένων νέων μεθόδων.

A.J.S. SPAWFORTH:

Στην περίπτωση του *Oxford Classical Dictionary*, το οποίο βρίσκεται σε πολύ διαφορετική κλίμακα από τις εγκυκλοπαίδειες για τις οποίες συζητάμε τώρα, υποθέτω πως το ίδιο το γεγονός ότι σκοπεύει να παραμείνει μια μονότομη έκδοση, με ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, δίνει τη δυνατότητα να προσπαθήσουμε να συνδυάσουμε την απαίτηση για πραγματολογική γνώση με την παρουσίαση άρθρων κατά τρόπο που θα αποτύπωνε τις λεγόμενες μεταμοντέρνες προσεγγίσεις. Ακούγεται σαν να είχαμε μάλλον εξεζητημένες φιλοδοξίες για το λεξικό, αλλά αυτό ακριβώς ήθελα να αναδείξω, ότι δεν είναι ή το ένα ή το άλλο. Είναι δυνατόν να συνυπάρξουν και οι δύο τάσεις σε ένα σχήμα.

I.N. KAZAZHS:

Σας ευχαριστώ. Καθ. Robling.

F.H. ROBLING:

Θέλω να απαντήσω στο ερώτημα των σύγχρονων φιλολογικών τάσεων και αυτή τη φορά, σε σχέση με το λεξικό της ρητορικής, τη σύλληψη του οποίου παρουσίασα εδώ. Νομίζω ότι υπήρχαν δύο τάσεις σημαντικές για μας. Η πρώτη που πρέπει να τονιστεί είναι η ιστορία της πολιτισμικής βάσης της λογοτεχνίας και όλων των έργων τέχνης. Η δεύτερη είναι η αξίωση για μια συγκριτική αντίληψη στην ερμηνεία των έργων τέχνης και λόγου. Και αυτές οι δύο αξιώσεις είναι προς το παρόν οι μόνες για τη

χρήση του *Wörterbuch* μας, η ιστορία της συνεισφοράς της καλλιέργειας του ατόμου, μέσω της γλώσσας. Και αυτό σημαίνει ρητορική παιδεία από τη μια και από την άλλη καθιέρωση συγκριτικών κριτηρίων ανάμεσα στις λογοτεχνίες και τις τέχνες.

Θ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΗΣ:

Παρακολούθησα με μεγάλη προσοχή ό,τι ειπώθηκε σχετικά με τη διάκριση ανάμεσα σε παραδοσιακές προσεγγίσεις και νεωτερικές ή μετανεωτερικές προσεγγίσεις, και ίσως προτού αφήσουμε αυτή την αίθουσα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ένα πράγμα. Αναρωτιέμαι κατά πόσο και κατά ποια έννοια δικαιούμαστε να μιλάμε για συμπληρωματικές αναγνώσεις σε αυτή την περίπτωση. Εννοώ ότι έχουμε το παλαιό *Pauly* και το νέο *Pauly*, και τα χρησιμοποιούμε και τα δύο, επειδή το ένα είναι πραγματολογικό, και θετικιστικό, βασισμένο σε γεγονότα και το άλλο υιοθετεί μια διαφορετική προσέγγιση, πιο συνειδητοποιημένη από θεωρητική άποψη και ούτω καθεξής. Νομίζω ότι αυτό που έχουμε εδώ είναι σε τελική ανάλυση ένα ζήτημα επιστημολογίας, επιστημολογικών διακρίσεων. Εάν έχεις, για παράδειγμα, μια εγκυκλοπαίδεια που σε πληροφορεί σωρηδόν για ό,τι έχει γραφεί πάνω σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα έως την τελευταία μεταδομιστική, ανατρεπτική εξέλιξη, μπορεί εξίσου να έχεις ένα καθόλα θετικιστικό, πραγματολογικό είδος έργου. Είναι εντελώς διαφορετικό πράγμα να έχεις μια εγκυκλοπαίδεια γραμμένη από κάποιον που υπηρετεί μια συγκεκριμένη εκδοχή λόγου – αυτή η έννοια διατυπώθηκε από τον καθ. Kärpel, και είναι πολύ σημαντική. Εάν μιλάς εντός μιας εκδοχής λόγου, αυτό σημαίνει ότι η παρουσίασή σου για ένα συγκεκριμένο ζήτημα έχει προοπτικό χαρακτήρα, και όχι απλώς πραγματολογικό ή περιγραφικό. Έχουμε άραγε λύσει αυτό το πρόβλημα; Είναι υπαρκτό ένα τέτοιο πρόβλημα; Δραματοποιώ κάτι που οι επιμελητές δεν αντιμετώπισαν ποτέ; Υπάρχει απάντηση σε αυτό;

Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ:

Νομίζω ότι το ζήτημα της συμφιλίωσης των δύο τύπων έργων είναι ουσιαστικό και χαίρομαι που επιστρέψαμε σε αυτό. Θα ήθελα, αν μου επιτρέπετε, να προσθέσω κάτι. Σήμερα το πρωί ο καθ. Classen μας περιέγραψε, σε γενικές γραμμές, τις ιδεολογικές προϋποθέσεις της έντυπης μορφής του *Pauly-Wissowa* και τι κατόρθωσε· ύστερα από αυτό ο καθ. Kärpel μας έδωσε την ίδια εικόνα για το *Neue Pauly*. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ένα πράγμα: ως βιβλία είναι διαφορετικά και θα παραμείνουν διαφορετικά. Εάν τους δώσουμε ψηφιακή μορφή, τότε έχουμε έναν τρόπο να τα διαβάσουμε παράλληλα, επειδή τότε θα είμαστε σε θέση να απομονώνουμε κάθε κομμάτι πληροφορίας και να ελέγχουμε αντικριστά το παλαιό *Pauly* και το *Neue Pauly*. Εάν κατακερματίσουμε το

υλικό σε έννοιες, λέξεις-κλειδιά, κλπ., τότε η πραγματολογική σύλληψη και η ανάλυση των εκδοχών λόγου της άλλης προσέγγισης μπορούν να συμφιλιωθούν εφόσον έχουμε πρόσβαση σε αυτά σε ψηφιακή μορφή. Νομίζω ότι πίσω από την απευθείας μέσω διαδικτύου πρόσβαση σε τόσο σημαντικά έργα κρύβεται μια μικρή επανάσταση. Φυσικά, έτσι δεν λύνεται ακριβώς το πρόβλημα· πρέπει να υπάρχουν κριτήρια για τη σύγκριση. Συμφωνώ με τον καθ. Fantuzzi, πρέπει να έχουμε κριτήρια, ταυτόχρονα όμως μας δίνεται τώρα μια ευκαιρία να διαβάσουμε ένα ψηφιακό κείμενο με τρόπο που δεν μπορούμε να διαβάσουμε ένα τυπωμένο κείμενο. Έντελώς καινοφανείς τρόποι «ανάγνωσης» αυτών των κειμένων γίνονται τώρα δυνατοί.

M. FANTUZZI:

Μια βασική άποψη που σίγουρα συμμεριζόμαστε τόσο ο καθ. Pretagostini όσο και εγώ, και την οποία επιχειρήσαμε να διασαφηνίσουμε (δεν ξέρω με πόση επιτυχία), είναι ότι η ιταλική επιστήμη ήταν σε θέση να προβεί σε αυτές τις τέσσερις, πέντε ή έξι μετωνυμικές εκ νέου αναγνώσεις του αρχαιοελληνικού πολιτισμού και λογοτεχνίας, μόνο επειδή προϋπήρχαν το *Pauly-Wissowa* και το *Oxford Classical Dictionary*. Ο καθ. Pretagostini στην αρχή της ανακοίνωσής του τόνισε ότι στο τέλος του 19ου αι. είχαμε μεταφράσει το λεξικό του Lübker. Μεταφράσαμε και τις δύο εκδόσεις του OCD πιο πρόσφατα. Και όλοι οι μελετητές της κλασικής αρχαιότητας διαβάζουν ή θα έπρεπε να διαβάζουν το *Pauly-Wissowa* για την επιστημονική εργασία τους. Έτσι, προϋποθέτουμε αυτό το λεξικό που μας προσφέρει ένα πρακτικό, στέρεο ή παραδοσιακότερο σημείο αναφοράς για την κλασική αρχαιότητα. Δεν αποτελούμε εναλλακτικές λύσεις σε σχέση με αυτά, απλώς μπορούμε να έχουμε την πολυτέλεια να κάνουμε κάτι περισσότερο εναρμονιζόμενοι με το πολιτισμικό περιβάλλον που προσιδιάζει στην Ιταλία τα τελευταία τριάντα χρόνια.

I.N. KAZAZHS:

Λυπάμαι που παίρνω τόσο συχνά τον λόγο. Νομίζω ότι το πρόβλημα της γλώσσας είναι ουσιαστικό και πρέπει να τεθεί. Από τη μια έχουμε τα μεγάλης κλίμακας έργα και προγράμματα και από την άλλη έχουμε τα μεσαίας και μικρής κλίμακας. Το OCD ή τα τρία ιταλικά λεξικά υπάγονται στη δεύτερη κατηγορία. Σήμερα, στην εποχή της απόλυτης εξειδίκευσης, είναι αδύνατον για κάποιον να πραγματοποιήσει σε μία εθνική γλώσσα ένα έργο του διαμετρήματος του *Pauly-Wissowa*. Όλοι πρέπει να δουλεύουμε συνδυάζοντας τρεις ή τέσσερις γλώσσες. Η επιστήμη και η φιλολογία σήμερα απαιτούν διεθνή συνεργασία. Αυτή επιτυγχάνεται, ως γνωστόν, μέσω της μετάφρασης. Μόνη λύση είναι η μετάφραση, ωστόσο δεν μπορείς να μεταφράσεις παρά έργα μικρής κλίμακας. Βλέπουμε όμως ότι η Union Académique του Παρισιού έχει υιοθετήσει μια σοφότατη λύση

και δεν μπορώ να καταλάβω πώς δεν έχουν βρεθεί μιμητές σε άλλα εγχειρίσματα. Εφόσον απαιτούνται τρεις ή τέσσερις γλώσσες, τότε έτσι πρέπει να γίνει. Στη μετάφραση υπάρχουν προβλήματα και είναι γνωστά· κανείς δεν θα ήθελε να επαναλάβει τα λάθη της αγγλικής εκδοχής του *Neue Pauly*. Με συγχωρείτε για την παρέμβασή μου, και προχωρώ στο επόμενο ερώτημά μου, το οποίο είναι: ***Πώς αποτιμούμε την επίδραση αυτών των έργων στην έρευνα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε σχολικό επίπεδο αλλά και σε ευρύτερο κοινό;*** Υπάρχουν άραγε μελέτες, υπάρχουν μήπως εμπειρικές παρατηρήσεις που να διαθέτει κανείς για αυτό το βασικό ερώτημα; Στην παλαιότερη γενιά μελετητών βλέπαμε μεγάλο αριθμό παραθεμάτων από το *Pauly-Wissowa*· δεν τα βλέπω πια, τουλάχιστον σε τόσο μεγάλη έκταση. Αυτό δεν οφείλεται στο γεγονός ότι είναι απαρχαιωμένο, κάτι άλλο συμβαίνει. Οι Αμερικανοί δεν μονοπωλούν την έρευνα του παρόντος αιώνα.

A. ΡΕΓΚΑΚΟΣ:

Το OCD, για παράδειγμα· τι επιρροή έχει στα σχολεία; Έχουμε πληροφορίες για αυτό;

A.J.S. SPAWFORTH:

Υπάρχουν κάποιες πληροφορίες, όσο γνωρίζω. Ο συνάδελφος Simon Hornblower μπορεί να γνωρίζει κάτι περισσότερο. Υπάρχουν ελάχιστα εμπειρικά δεδομένα για την επίδρασή του στην εκπαίδευση, αν και κανείς υποψιάζεται ότι εκεί γίνονται οι περισσότερες πωλήσεις· πώς όμως μπορεί κανείς να το αποδείξει; Θεωρητικά όμως θα ήταν δυνατόν να ερευνηθεί η χρήση του λεξικού ή η κίνηση της έκδοσης από τους διδάσκοντες σε μαθητές A level, για παράδειγμα σε βρετανικά σχολεία που απαιτούν γνώση της κλασικής αρχαιότητας. Στην περίπτωση του OCD, θα μπορούσε, κατά κάποιον τρόπο, να έχει περισσότερο ενδιαφέρον, με δεδομένο τον όγκο των πωλήσεων στις ΗΠΑ, να γίνει μια τέτοια έρευνα στην Αμερική. Θα ήταν τεράστιο έργο. Δύσκολα μπορώ να φανταστώ κάποιον που θα ήθελε να το αναλάβει.

S. HORNBLOWER:

Θα ήθελα να ξεκινήσω λέγοντας ότι το εγχείρημά μας μοιάζει με αυτό για το οποίο μίλησε ο καθ. Classen στην αρχή της ημέρας, δηλαδή ένα εγχείρημα για το οποίο την πρωτοβουλία ανέλαβε ο εκδότης. Δεν ξύπνησα ένα πρωί λέγοντας ότι θα χάσω τα έξι επόμενα χρόνια της ζωής μου ως επιμελητής του OCD· μου έγιναν σχετικές προτάσεις. Τώρα, το έργο μας θα έλεγα ότι είναι ίσως το μόνο έργο που θεωρείται σήμερα ότι έχει εισαχθεί στο γενικό κοινό μέσω βιβλιολεσχών· πολλά πανεπιστημιακά βιβλία ή ημιεπιστημονικά βιβλία πωλούνται μέσω

βιβλιολεσχών, όπως είναι οι βιβλιολέσχες αρχαίας ιστορίας. Ειδικότερα στην Αμερική υπάρχει μια τεράστια αγορά. Απευθυνόμενοι σε αυτούς τους ανθρώπους, είμαστε πιθανώς το μόνο έργο αναφοράς που κάνει κάτι τέτοιο –φυσικά όχι εμείς προσωπικά, αλλά ο εκδότης, ο οποίος πρέπει να κερδίσει χρήματα· το μόνο που τους ενδιαφέρει στην πραγματικότητα είναι τα χρήματα, ακόμη και έναν έγκριτο εκδοτικό οίκο όπως οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Οξφόρδης. Όσον αφορά τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, όπως είπε ο συνάδελφος Tony Spawforth, είναι πολύ νωρίς ακόμη για να μιλήσουμε σχετικά με την επίδραση ενός πράγματος που σε τελική ανάλυση είναι ένα μονότομο βιβλίο που δημοσιεύτηκε μόλις πριν από λίγα χρόνια, σίγουρα όμως πολλοί σπουδαστές ανέλαβαν το τρομερό έργο να γράψουν τις φοιτητικές εργασίες τους. Είναι το τελευταίο πράγμα που θα κάναμε, δηλαδή να είχαμε κατά κάποιον τρόπο εκπορνεύσει όλο αυτό το θαυμάσιο ταλέντο, τους ανθρώπους, τους σπουδαστές, ακόμη και τους μαθητές. Αντί να διαβάσουν το κείμενο και να ψάξουν στις πρωτογενείς μαρτυρίες, πηγαίνουν σε ένα έργο όπως το *OCD* και παίρνουν αυτό που θέλουν έτοιμο και σε συσκευασία δώρου, χρήση για την οποία δεν είμαι ιδιαίτερα υπερήφανος, αλλά είμαι βέβαιος, και είμαι σίγουρος ότι και ο συνάδελφος Tony Spawforth συμφωνεί μαζί μου, ότι έτσι συμπεριφέρονται οι σπουδαστές. Είναι όμως καλύτερο από το να κατεβάζεις την εργασία σου από το διαδίκτυο, που είναι μια μορφή λογοκλοπής. Αυτό που θέλαμε και εξακολουθούμε να θέλουμε είναι οι άνθρωποι να προχωρήσουν παρακάτω, να δείξουν περιέργεια. Και για αυτό τον λόγο υιοθετήσαμε το σύστημα, το οποίο, νομίζω, έχει και το *Neue Pauly*, να βάλουμε έναν αστερίσκο μπροστά από ένα λήμμα ώστε να πούμε «πήγαινε σε αυτό το λήμμα», «υπάρχει ένα λήμμα για αυτή τη λέξη», αντί του *q.v.* το οποίο κανείς πλέον δεν καταλαβαίνει. Δανειστήκαμε αυτό το σύστημα από το *Oxford Companion to English Literature*, και στόχος μας είναι να εξάψουμε την περιέργεια· αυτό είναι το διακύβευμα. Δεν ξέρω πώς κανείς μπορεί να διαπιστώσει αν λειτούργησε. Αν εξαπλωθεί στα σχολεία, θα κάνει τους ανθρώπους να θέλουν να μελετήσουν τον αρχαίο κόσμο και έπειτα τις αρχαίες γλώσσες, να λάβουν τις δικές τους αποφάσεις. Κατά κάποιον τρόπο, θα είναι σε θέση να πετάξουν τα αντίτυπα του *OCD* και να διαβάσουν μόνοι τους το κείμενο. Αυτό θέλουμε, αυτό επιδιώκω, νομίζω, αλλά είναι πολύ δύσκολο, πολύ ερεθιστικό να έχεις ερευνητές παγκοσμίου επιπέδου να λένε προκλητικά πράγματα που άξεστοι γραφιάδες χωρίς καμία ικανότητα στο αντικείμενο δεν θα ήταν σε θέση να πουν. Νομίζω ότι είμαστε το μόνο έργο αναφοράς που προσπάθησε να το κάνει αυτό για τον μέσο αναγνώστη.

E. MATTHEWS:

Δεν νομίζω ότι μπορούμε να βρούμε έναν μόνο τρόπο, μια μέθοδο αποτίμησης της επίδρασης των έργων αναφοράς. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του *OCD*, οι πωλήσεις αποτελούν πραγματικό δείκτη του αντίκτυπου. Από την άλλη, είναι ένα από τα πράγματα που πρέπει να υπομείνει ένας επιμελητής, νομίζω· εννοώ ότι είναι το έργο στο οποίο θα ανατρέξουμε προκειμένου να ελέγξουμε κάτι που έχουμε ξεχάσει, να διαπιστώσουμε τι πιστεύουν σχετικά με ένα θέμα σπουδαίοι μελετητές αλλά δεν πρόκειται να το παραπέμψουμε· γενικά νομίζω ότι δεν θα το βάλουμε ούτε στις υποσημειώσεις.

S. HORNBLOWER:

Νομίζω ότι αυτό είναι κάτι που οι περισσότεροι μελετητές δεν παραδέχονται. Είναι κάπως ανέντιμο εκ μέρους τους.

E. MATTHEWS:

Αυτό ακριβώς λέω. Δεν το δικαιολογώ, αλλά νομίζω ότι αυτό συμβαίνει, το χρησιμοποιούμε αλλά δεν το παραπέμπουμε· οι παραπομπές είναι μια μέθοδος αποτίμησης ενός έργου. Νομίζω ότι το *Lexicon for Greek Personal Names* είναι ίσως σε μια ασυνήθιστη θέση, με την έννοια ότι κατά κάποιον τρόπο η ανάγκη, το αίτημα για ό,τι προσφέρουμε είναι γνωστή εδώ και έναν αιώνα. Το υπάρχον έργο δεν εκπλήρωνε την ανάγκη αυτή λόγω του αυξανόμενου όγκου μαρτυριών· εφόσον καθιστούμε τις μαρτυρίες διαθέσιμες, ασκούμε μια επίδραση. Διαπιστώνουμε όντως μια επίδραση, μέσω των ιστοσελίδων μας για παράδειγμα. Μπορείς να διαπιστώσεις την επίδραση του Λεξικού στην έρευνα από παραθέματα, και από το είδος της δουλειάς που γίνεται, δουλειά η οποία δεν θα γινόταν, αν δεν υπήρχε το λεξικό. Θα έλεγα όμως ότι κατά κανόνα δεν απευθυνόμαστε στους μαθητές, αν και μέσω ιστοσελίδων λαμβάνουμε απορίες από προπτυχιακούς φοιτητές. Και επίσης, όπως είπα και στην ανακοίνωσή μου, πολλοί Νεοέλληνες θέλουν να μάθουν την προϊστορία των ονομάτων τους. Έχουμε, λοιπόν, ένα περίεργο μίγμα· δεν θα ισχύει για άλλα εγχειρήματα, αλλά ίσως σε κάθε εγχείρημα θα λάβει μια διαφορετική απάντηση στο ζήτημα της αποτίμησης του αντίκτυπου. Αλλά αν κανείς αναζητά ένα μοναδικό κριτήριο, ας είναι προετοιμασμένος να παραδεχτεί ότι ενδεχομένως υπάρχουν πολλά.

I.N. KAZAZΗΣ:

Ο λόγος για τον οποίο θέτω αυτό το ερώτημα είναι προφανής. Οι επιμελητές των *Sprachwörterbücher* προέβησαν σε εκτεταμένες έρευνες κατά τη δεκαετία του '80 ώστε να προσδιορίσουν το αναγνωστικό κοινό τους προτού καταπιαστούν με νέα εγχειρήματα. Προφανώς, κάθε επιμελητής ή εκδότης, προτού επενδύσει χρήματα και ανθρώπινο δυναμικό σε ένα εγκυκλοπαιδικό λεξικό, θα ήθελε να αποκτήσει κάποια

δεδομένα σχετικά με το κοινό και τις προοπτικές αναγνωσιμότητας. Ωστόσο, εδώ διαπιστώνουμε ένα κενό το οποίο θα έπρεπε να καλυφθεί από κάποια εμπειρική μελέτη, ίσως βασισμένη σε έρευνα κατά περίπτωση.

L. KÄPPEL:

Θα ήθελα να απαντήσω στο ερώτημα σε σχέση με τη Γερμανία και το *Neue Pauly*. Εντύπωσή μου είναι ότι υπάρχει μια ισχυρή επίδραση του *Neue Pauly* σε πανεπιστημιακό επίπεδο, επειδή βρίσκεται στα ράφια των πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών. Και πολλά λήμματα έχουν έναν αντίκτυπο στο ερευνητικό επίπεδο. Χωρίς αμφιβολία δεν θα υπάρξει αντίκτυπος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, στο γυμνάσιο-λύκειο, επειδή απλώς δεν θα μπορούν να προμηθευτούν το λεξικό· κοστίζει αρκετές χιλιάδες ευρώ, απλώς είναι αδύνατον να το αγοράσουν. Δεν θα είναι σε θέση να αποκτήσουν ούτε τον ψηφιακό δίσκο, επειδή κοστίζει επίσης μερικές χιλιάδες ευρώ. Έτσι, δεν υπάρχει περίπτωση εκτός από μερικές πανεπιστημιακές πόλεις, όπου κάποιοι μαθητές πηγαίνουν στα σπουδαστήρια και το συμβουλεύονται. Αυτό αποτελεί εξαίρεση, το γενικό γυμνάσιο-λύκειο δεν θα έχει το λεξικό για τα επόμενα δέκα χρόνια περίπου και ο μόνος τρόπος για να γίνει προσβάσιμο σε αυτούς είναι μια δωρεάν εκδοχή στο διαδίκτυο, νομίζω. Και θα ήθελα να θέσω το ερώτημα: οι περισσότεροι από όσους φτιάχνουν αυτά τα λεξικά δεν το κάνουν για τα χρήματα, πληρώνονται από τα πανεπιστήμια και το ερώτημά μου είναι: γιατί δεν δημιουργούμε λεξικά τα οποία να τα διαθέτουμε χωρίς συνδρομή ως διαδικτυακές εκδόσεις; Γιατί προσεγγίζουμε εκδότες που αποκτούν πολλά χρήματα από τη δουλειά μας και εμείς δεν κερδίζουμε τίποτα από αυτό; Θα μπορούσαμε να τα διαθέσουμε στο διαδίκτυο και ο καθένας θα τα χρησιμοποιούσε χωρίς χρήματα.

I.N. KAZAZHS:

Αυτή είναι μια καλή πρόταση. Μάλιστα το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας προσφέρει ελεύθερα πρόσβαση σε δύο μεγάλα λεξικά, ένα μεσαιωνικό και ένα ελληνοαγγλικό όπως και σε άλλα δεδομένα –και όλα αυτά χωρίς χρέωση. Βέβαια χρηματοδοτούμαστε από το δημόσιο και έχουμε τη δυνατότητα να το κάνουμε, αν και δεν ξέρω για πόσο καιρό ακόμη. Κατά πόσο θα ήταν ορθό να το διευρύνουμε αυτό στο μέλλον είναι ένα ανοιχτό ερώτημα, αλλά τουλάχιστον διαθέτουμε μεγάλη επισκεψιμότητα λόγω της ελεύθερης πρόσβασης, δεχόμαστε χιλιάδες ερωτήσεις και ηλεκτρονικούς επισκέπτες. Μπορούμε να το τεκμηριώσουμε αυτό πολύ εύκολα, όπως είπε και η κ. Matthews, αλλά προφανώς αυτή είναι η λύση, εφόσον οι ερευνητές αναλάβουν κάτι παρόμοιο υπό την αιγίδα της UNESCO ή κάποιου ανάλογου φορέα.

T. KOBUSCH:

Θα ήθελα να μεταφέρω όσα είπε ο καθ. Käppel στην περίπτωση του *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Μπορείς να το βρεις σε κάθε βιβλιοθήκη, όπως και στα σχολεία (της Γερμανίας τουλάχιστον) και νομίζω ότι βρήκε πολύ μεγάλη απήχηση στο κοινό. Μπορώ να σας αναφέρω μια ιδιαίτερη εμπειρία. Υπήρχε μια συζήτηση στη γερμανική τηλεόραση με τον πρώην καγκελάριο Helmut Schmidt και πίσω του μπορούσες να διακρίνεις όλους του τόμους του *Historisches Wörterbuch*. Η συζήτηση δεν διεξαγόταν στην οικία του αλλά σε δημόσιο ίδρυμα, δεν θυμάμαι αν ήταν στη Βόννη ή το Βερολίνο. Δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία επομένως ότι το έργο είναι πολύ καλά γνωστό στο κοινό.

A. ΠΕΓΚΑΚΟΣ:

Νομίζω ότι μόνο στη Γερμανία μπορείς να δεις έναν εθνικό ηγέτη να κάθεται μπροστά από το *Historisches Wörterbuch*. Είστε μοναδική περίπτωση. Δεν μπορώ να φανταστώ τον δικό μας ή τον Ιταλό πρωθυπουργό με ένα φιλοσοφικό λεξικό ως πλαισίωση της προσωπικότητάς τους, τρόπος του λέγειν.

L. KÄPPEL:

Μπορώ να προσθέσω ένα στοιχείο για τον Richard von Weiszäcker, τον προηγούμενο Πρόεδρο της γερμανικής δημοκρατίας. Είχε πίσω του το *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* κατά τη διάρκεια μιας ομιλίας του στη γερμανική τηλεόραση.

A. ΠΕΓΚΑΚΟΣ:

Αποτελείτε όντως μοναδική περίπτωση.

I.N. KAZAZΗΣ:

Τι γίνεται με τα παλαιά και σεβαστά *Roscher*, *Pauly-Wissowa*, και άλλα παρόμοια; Θα πιστεύατε ότι υπάρχει περίπτωση κάποιος να αναλάβει μια οικονομική λύση, όπως να τα σαρώσει ηλεκτρονικά και να δημιουργήσει, όχι μια βάση δεδομένων, η οποία είναι οργανωμένη και απαιτεί τεράστιο προγραμματισμό, αλλά ένα λιγότερο φιλόδοξο προϊόν, όπως μια τράπεζα πληροφοριών, που θα παρείχε κάποια ευρετήρια και θα καθιστούσε τα λεξικά εκ νέου χρήσιμα; Καθ. Classen, έχετε μια απάντηση σε αυτό; Το βλέπετε εφικτό; Η σύγχρονη τεχνολογία μάς προσφέρει λύσεις που δεν είναι πολύ δαπανηρές. Για παράδειγμα μπορείς να προμηθευτείς έναν σαρωτή βιβλίων, που είναι δαπανηρή αγορά αλλά καλή επένδυση. Αυτό που κάνει είναι ότι σου δίνει μια ψηφιακή μορφή δύο σελίδων ανά σάρωση. Βέβαια, μετά πρέπει να προσλάβεις ένα άτομο να δουλέψει για έξι ίσως μήνες προκειμένου να διατρέξει αυτούς του 120-130 τόμους και

έπειτα άλλο ένα άτομο που θα προβεί σε κάποιον ευρετηριασμό και μετά είσαι έτοιμος.

C.J. CLASSEN:

Θα ήθελα να τονίσω ότι στη Βαυαρία, για παράδειγμα, τα πανεπιστήμια αντιμετωπίζουν περιστολή δαπανών κατά 10%. Αφού υπάρχει αυτή η μείωση στη Βαυαρία, που είναι ένα πολύ συντηρητικό και πλούσιο κρατίδιο, μπορείτε να φανταστείτε τις μειώσεις σε άλλες περιοχές της Γερμανίας. Δεν ξέρω κανέναν πρόθυμο να πληρώσει κάποιον ακόμη και για τρεις μήνες για μια τέτοια δουλειά, εκτός και αν πρόκειται για ίδρυμα.

I.N. KAZAZHS:

Ιδιωτική χρηματοδότηση ίσως;

L. KÄPPEL:

Θα πρέπει να πω πως θα ήμουν σκεπτικός και για κάτι τέτοιο, επειδή όπως είπε ο καθ. Classen, θα κόστιζε ακριβά και η χρήση θα ήταν πραγματικά περιορισμένη. Η μόνη χρήση θα ήταν να καταστεί προσιτό σε ανθρώπους που δεν έχουν πρόσβαση μέσω μιας πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης αλλά η βελτίωση είναι πολύ περιορισμένη. Έτσι έχεις μόνο φωτογραφίες θα έλεγα, και το σπουδαίο πλεονέκτημα του υπολογιστή είναι ότι μπορείς να κάνεις περίπλοκες αναζητήσεις, όχι να κοιτάς φωτογραφίες των βιβλίων. Δεν θα ήμουν ικανοποιημένος αν είχα κάτι τέτοιο. Δεν θα βελτίωνε τη χρήση του υλικού νομίζω. Όσοι πράγματι ενδιαφέρονται για τη *Realencyklopädie* επισκέπτονται την πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη και συμβουλευονται τα βιβλία. Το πραγματικό πλεονέκτημα της ψηφιοποίησης των βιβλίων είναι να έχεις τις βάσεις δεδομένων και να κάνεις αναζητήσεις και να σερφάρεις, θα έλεγα. Το άλλο πράγμα θα ήταν απλώς μια αναπαραγωγή αυτού που ήδη έχεις. Μάλλον θα προσπαθούσα να πείσω όσους έχουν αναλάβει ήδη προγράμματα να ξεκινήσουν με τον υπολογιστή και την ψηφιακή επεξεργασία από την αρχή. Αυτό μου ζήτησαν να τονίσω εδώ οι άνθρωποι του *Neue Pauly*, ότι ξεκίνησαν εξαρχής με ένα πρόγραμμα υπολογιστή. Είναι πολύ δύσκολο να ξεκινήσεις με τον παραδοσιακό τρόπο και μετά να αλλάξεις υιοθετώντας τον υπολογιστή, όταν ολοκληρώσεις την έρευνα. Αυτό πολλαπλασιάζει την απαιτούμενη ενέργεια και εξαντλεί τους οικονομικούς πόρους· είναι πολύ καλύτερο να ξεκινήσει η δουλειά στον υπολογιστή από την αρχή. Αυτό πρέπει να τονιστεί, νομίζω.

I.N. KAZAZHS:

Δεν υπάρχει αμφιβολία για αυτό, αλλά εσείς είστε κακομαθημένοι από την ακριβή λύση. Μιλάμε τώρα για τη διάσωση κάποιων πραγμάτων από τη λήθη καθώς ελάχιστοι άνθρωποι έχουν πρόσβαση σε μεγάλες

βιβλιοθήκες σήμερα. Για παράδειγμα, ας πάρουμε το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, όπου υπάρχει μόνο ένα αντίτυπο της *Realencyklopädie* στη βιβλιοθήκη. Τουλάχιστον, εάν υπήρχε μια ιστοσελίδα, όπου θα μπορούσες να μεταβείς και να ψάξεις, τότε θα είχες μια εναλλακτική λύση, αλλιώς ενταφιάζεται εντελώς κάτι που είναι ήδη μισοθαμμένο. Θα έλεγα πως είμαι απλώς πραγματιστής.

E. MATTHEWS:

Μου φαίνεται ότι η συζήτηση είναι αδικαιολόγητα απαισιόδοξη. Τα χρήματα δεν ρέουν από παντού, υπάρχουν όμως ιδρύματα, υπάρχουν δημόσιες χρηματοδοτικές επιτροπές που θα στήριζαν την ψηφιοποίηση, ακριβώς για τους λόγους που αναφέρατε. Έχω κατά νου το *Corpus Vasorum Antiquorum* το οποίο διαθέτει χρηματοδότηση από το Getty ακριβώς για να ψηφιοποιήσει τους παλαιούς τόμους. Νομίζω το Getty χρηματοδότησε την Union Académique και μέσω αυτής ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα που ανέλαβε την πραγματοποίηση του έργου. Και σίγουρα στο Ηνωμένο Βασίλειο διατίθεται δημόσια χρηματοδότηση προκειμένου να καταστούν προσβάσιμα πράγματα που προς το παρόν είναι κάπου κρυμμένα. Αφορά προφανώς συλλογές χειρογράφων σε βιβλιοθήκες, αλλά μπορεί να εφαρμοστεί και σε αυτή την περίπτωση. Τα ανταποδοτικά οφέλη θα πρέπει να συζητηθούν κατά περίπτωση και η γλώσσα μπορεί να είναι ανασταλτικός παράγοντας· δεν μπορεί να επενδυθούν χρήματα σε κάτι που δεν θα διαβαστεί από ικανό αριθμό ανθρώπων.

I.N. KAZAZHS:

Σας ευχαριστώ. Το επόμενο ερώτημα είναι πιο ειδικό: **πόσο χρήσιμα είναι αυτά τα γενικά και εξειδικευμένα εγκυκλοπαιδικά έργα για τη σύνταξη *Sprachwörterbücher***; Είχαμε ήδη κάποια παραδείγματα και είμαστε ευγνώμονες στους απογευματινούς ομιλητές, ίσως όμως κάποιος έχει κάτι να προσθέσει, ιδιαίτερα όσοι συντάσσουν γλωσσικά λεξικά.

F. MONTANARI:

Νομίζω πως αυτά τα γενικά λεξικά είναι σημαντικά για τη σύνταξη γλωσσικών λεξικών, επειδή πάντοτε κανείς αντιμετωπίζει το πρόβλημα της μετάφρασης και ορισμού της ερμηνείας του κάθε όρου. Τα έργα αναφοράς πρέπει να περιέχουν τις βασικές πληροφορίες: έτσι τα γενικά λεξικά διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στη σύνταξη ενός λεξικού. Αλλά θα ήθελα να επιμείνω σε ένα άλλο σημείο, την ανάγκη ενημέρωσης τέτοιου είδους έργων αναφοράς. Σήμερα, με τη χρήση της πληροφορικής υπάρχει η δυνατότητα να ενημερώνονται τα έργα αναφοράς γρήγορα και εύκολα. Δεν μπορεί κανείς να συντάξει ένα νέο λεξικό εάν δεν διαθέτει εργαλεία αναφοράς, που να είναι ενημερωμένα και να μπορούν να σου παράσχουν τη σωστή πληροφόρηση. Ο ρυθμός της σύγχρονης έρευνας

κινείται ταχύτερα από ό,τι στο παρελθόν, οπότε το αίτημα να ανανεωθούν τα εργαλεία είναι τώρα πιο επιτακτικό. Έτσι για να συνοψίσω νομίζω ότι: βεβαίως, τα εργαλεία αναφοράς είναι σημαντικά για νέα λεξικά αλλά είναι εξίσου σημαντικό να ενημερώνουμε συνεχώς τα εργαλεία αναφοράς.

E. MATTHEWS:

Δεν νομίζω ότι η ενημέρωση είναι απαραίτητα κάτι εύκολο. Νομίζω ότι είναι εύκολο να μπερδέψουμε την ευχέρεια που μας προσφέρει η τεχνολογία με τη δουλειά που απαιτείται για να διαμορφωθεί το σκεπτικό με το οποίο θα γίνει η ανανέωση. Μπορεί να μιλάμε για διαφορετικά πράγματα σε αυτή την περίπτωση. Δεν καταλαβαίνω γιατί κάτι πρέπει να είναι λάθος, μόνο και μόνο επειδή δεν περιέχει κάτι που ανακαλύφθηκε το τρέχον έτος. Θα ήθελα να μάθω τι ακριβώς εννοείτε, αλλά έχοντας σκεφτεί το ζήτημα όλα αυτά τα χρόνια με την ευκαιρία του Λεξικού, για παράδειγμα, πιστεύω ότι το ίδιο το γεγονός της ενημέρωσης θα ήταν εύκολο αλλά η συγκρότηση της ομάδας η οποία θα λάμβανε τις αποφάσεις που θα οδηγούσαν στις αλλαγές είναι ένα πολύ μεγάλο ζήτημα, καθόλου εύκολο.

F. MONTANARI:

Γνωρίζω άριστα τη διαφορά μεταξύ της έρευνας, της μελέτης που απαιτείται για να αξιολογηθούν οι νέες μαρτυρίες, και του τι μπορεί να γίνει με τη χρήση της τεχνολογίας. Δεν εννοούσα ακριβώς ότι κάτι είναι λάθος αν δεν περιέχει όλες τις ανακαλύψεις του τελευταίου έτους, αλλά η ιδέα να συμπεριλαμβάνονται τα αποτελέσματα της έρευνας του τελευταίου μισού αιώνα (ή ακόμα και ολόκληρου του αιώνα σε κάποιες περιπτώσεις) είναι σωστή, σχεδόν αυτονόητη, όπως και το να γίνεται αυτό σε εύλογο χρονικό διάστημα. Δεν εννοώ, βέβαια, ότι τα έργα αναφοράς πρέπει να ανανεώνονται κάθε χρόνο, σαν να ήταν το ωρολόγιο πρόγραμμα τρένου, αλλά είναι σαφές ότι η ακαδημαϊκή έρευνα επιφέρει αλλαγές τόσο στην ιστορική προοπτική και τη γνώση των γεγονότων, όσο και νέες μαρτυρίες. Δεν πιστεύω ότι όλα όσα περιέχονται στο *Pauly-Wissowa* είναι απαρχαιωμένα· θα ήταν ανόητο. Ανόητο όμως θα ήταν και να πιστέψει κανείς ότι τίποτα δεν είναι απαρχαιωμένο. Οι νέες εκδόσεις πολλές φορές παρέχουν διαφορετικό κείμενο, κι αυτό είναι γλωσσολογική μαρτυρία, και οι ειδικές μελέτες αλλάζουν την ερμηνεία ενός όρου. Ένας σημαντικός συνάδελφός μας που μελέτησε πρόσφατα το *Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι* του Αριστοτέλη μού είπε πως μπορούν να γίνουν πολλές αλλαγές στα ονόματα και τις ταυτίσεις των ζώων. Έτσι είναι δυνατόν σε ένα λεξικό να υπάρχει το όνομα ενός ζώου με βάση μια παλαιότερη και λανθασμένη ερμηνεία· δεν θα ήταν καλύτερο να διορθωθεί; Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι η ανανέωση στην κλασική φιλολογία είναι

τόσο απαραίτητη όσο και στις άλλες επιστήμες. Δεν γνωρίζω ποιο ποσοστό του *LSJ* μπορεί να θεωρηθεί απαρχαιωμένο αλλά είμαι σίγουρος ότι αυτό το ποσοστό υπάρχει.

I.N. ΚΑΖΑΖΗΣ:

Και τώρα, αφού έχουμε συζητήσει διεξοδικά σχετικά με τη λεξικογραφία στο εξωτερικό, θα ήθελα να θέσω την τελευταία ερώτηση, η οποία ενδιαφέρει κυρίως το ελληνικό κοινό. **Ποιο είναι το μέλλον της εγκυκλοπαιδικής λεξικογραφίας ειδικότερα στην Ελλάδα;** Αποτελεί κοινή γνώση ότι στην Ελλάδα δεν διαθέτουμε καμιά εγκυκλοπαίδεια της αρχαιότητας, μικρής, μεσαίας ή μεγάλης κλίμακας. Είχαμε μία κατά τον 19^ο αι., συνταγμένη από τον Ραγκαβή· αυτή συνιστά το κοντινότερο παράλληλο σε σχέση με αυτό που συζητάμε σήμερα. Αργότερα, αποκτήσαμε γενικές εγκυκλοπαίδειες, όπου κανείς μπορεί να αναζητήσει ό,τι θέλει, αλλά πρόκειται για ογκώδη και πολύτομα έργα και τα άρθρα τους δεν γράφονταν πάντοτε από ειδικούς μελετητές, όπως συμβαίνει με τις άλλες εγκυκλοπαίδειες. Διαπιστώνουμε όντως ένα μεγάλο χάσμα στην νεοελληνική αρχαιογνωστική επιστήμη εδώ, και θα ήθελα να ρωτήσω τους Έλληνες συναδέλφους ποια είναι η αίσθησή τους για αυτό το θέμα.

E. ΒΟΥΤΥΡΑΣ:

Ας πούμε καταρχάς ότι πρόκειται για ένα ζήτημα που αφορά το κοινό, την αναγνωσιμότητα, και το ερώτημα σε ποιους πρέπει να απευθύνονται τέτοια γενικά έργα. Κανένας εκδότης δεν θα αναλάμβανε ένα τέτοιο εγχείρημα, εάν δεν ήξερε ότι διέθετε ένα κοινό, και η αναγνωσιμότητα στην Ελλάδα σήμερα, συμπεριλαμβανομένου του Ελληνισμού της διασποράς, είναι πολύ περιορισμένη για να δικαιολογήσει ένα τέτοιο εγχείρημα. Το πρόβλημα είναι ότι στην Ελλάδα υπάρχουν άνθρωποι που αισθάνονται για διάφορους λόγους, επιστημονικούς ή μη, ότι χρειάζονται τέτοια εγχειρήματα και συνήθως αρκούνται στις μεταφράσεις· είναι ο οικονομικότερος τρόπος για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. Έτσι έχει λοιπόν η κατάσταση, δεν βλέπω να υπάρχει κάποιος τρόπος να απαλλαγούμε από αυτήν, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι τη θεωρώ και απελπιστική. Νομίζω ότι υπαινιχθήκατε και ο ίδιος τη μόνη διέξοδο από τη δυσκολία και αυτή είναι η διεθνής συνεργασία. Χρειάζεται ούτως ή άλλως, και όπου υπάρχουν τέτοια μεγάλα εγχειρήματα νομίζω ότι οι Έλληνες επιστήμονες θα έπρεπε να προσπαθούν να συμμετάσχουν σε αυτά. Μπορώ μόνο να σας δώσω ένα παράδειγμα το οποίο γνωρίζω επειδή συμμετέχω σε αυτό. Πρόκειται για την ελληνική συμμετοχή τόσο στο *LIMC* όσο και στο νέο εγχείρημα *ThesCRA*, στα οποία υπάρχει μεγάλη συμμετοχή Ελλήνων επιστημόνων, απλώς επειδή το *LIMC* διαθέτει μια πολύ σημαντική και δραστήρια ελληνική επιτροπή. Τώρα η μόνη

δυσκολία (πρόκειται όμως μόνο για θέμα εθνικής υπερηφάνειας και όχι για επιστημονικό ζήτημα) είναι ότι οι Έλληνες επιστήμονες δεν μπορούν για ευνόητους λόγους να δημοσιεύσουν στη γλώσσα τους. Ότι γράφουν πρέπει να το μεταφράσουν σε μια από τις τέσσερις γλώσσες που χρησιμοποιούνται διεθνώς και γίνονται αποδεκτές από το πρόγραμμα. Όπως είπα όμως, εφόσον η παγκοσμιοποίηση έχει πάρει τον δρόμο της, δεν πρόκειται για κάτι τρομερό ούτως ή άλλως, και δεν θα το θεωρούσα πολύ αρνητικό. Και αυτή είναι μια έμμεση απάντηση στην πολύ απαισιόδοξη άποψη ότι με τον καιρό η αγγλική θα είναι η μοναδική γλώσσα εν χρήσει στις κλασικές σπουδές. Δεν νομίζω ότι πρόκειται περί αυτού. Μέρος του πλούτου μας είναι ότι συνειδητοποιούμε τη σημασία που έχει το γεγονός ότι μπορούμε να επικοινωνούμε σε μια διαφορετική γλώσσα. Εξ ορισμού μελετάμε πολιτισμούς, οι γλώσσες των οποίων δεν είναι μόνο ξένες αλλά και νεκρές. Έτσι νομίζω ότι είμαστε όλοι αρκετά ευαισθητοποιημένοι και συνειδητοποιημένοι σε σχέση με το γεγονός ότι πρέπει να γνωρίζουμε ξένες γλώσσες και εφόσον πρόκειται ούτως ή άλλως για διεθνείς συνεργασίες, υπάρχει ένας πολύ εμπειρικός και πρακτικός τρόπος επίλυσης προβλημάτων. Παραδέχομαι ότι έχω βρεθεί σε μέρη όπου Αμερικανοί έπρεπε να μιλήσουν γερμανικά και τα κατάφεραν μια χαρά, όσο απροσδόκητο και αν ακούγεται αυτό σε μερικούς. Έτσι, δεν νομίζω ότι αυτές είναι μεγάλες δυσκολίες, επειδή αυτές οι εγκυκλοπαίδειες ανταποκρίνονται βασικά σε πρακτικές ανάγκες. Ο θετικισμός τους δεν είναι θεωρητικός, είναι απόλυτα πρακτικός, και αν ανταποκρίνονται σε αυτές τις ανάγκες, θα χρησιμοποιηθούν. Αυτή είναι η αίσθησή μου. Δεν χρειάζεται να συνιστούν εθνικά εγχειρήματα, όπως παλαιά, και νομίζω ότι όλοι θα βγούμε κερδισμένοι από αυτό.

I.N. KAZAZHS:

Ωραία το θέσατε. Σας ευχαριστώ πολύ. Καθ. Χριστίδη;

A.-Φ. ΧΡΙΣΤΙΑΔΗΣ:

Θα ήθελα να προσθέσω κάτι στο ζήτημα που θέσατε. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η έννοια «κλασικός» δεν είναι η ίδια για όλη την Ευρώπη, γεγονός που πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη. Όσον αφορά την Ελλάδα, η νεοελληνική ταυτότητα διαμορφώθηκε με μια ιδιαίτερη σχέση προς το κλασικό, οπότε είναι καθήκον μας, κατά τη γνώμη μου, (και το πράξαμε ως έναν βαθμό, τουλάχιστον σε συγκεκριμένους θεσμούς) να δημιουργήσουμε έργα, εγκυκλοπαίδειες ή οτιδήποτε άλλο, τα οποία κατά κάποιον τρόπο να ασχολούνται με την έννοια του κλασικού σε νεοελληνικά συμφραζόμενα. Το έργο αυτό το οφείλουμε στον λαό μας και δεν θα είναι απαραίτητα εκ των προτέρων περιορισμένο ή καταδικασμένο σε αποτυχία σε σχέση με τις προσπάθειες διεθνούς αναγνώρισης. Όπως ξέρετε πολύ καλά, έχουμε κάνει κάτι ανάλογο προς αυτή την κατεύθυνση

στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, και εννοώ μια ιστορία της ελληνικής γλώσσας συνταγμένη στα ελληνικά. Το κάναμε όπως οι Ιταλοί το *I Greci*, με διεθνή συνεργασία, και τώρα μεταφράζεται στα αγγλικά, επειδή οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Cambridge έδειξαν ενδιαφέρον. Έτσι, ας μην παραδοθούμε τόσο εύκολα σε ένα είδος ρεαλισμού που υπαγορεύει ότι, αν θέλει κανείς να παραμείνει στην αγορά, πρέπει να είναι αγγλόφωνος· συμφωνώ ότι αυτός είναι ο ευκολότερος τρόπος. Ας εξετάσουμε όμως τη δυνατότητα ενός μακρύτερου ή εναλλακτικού δρόμου που μπορεί να είναι πιο δύσκολος, το οφείλουμε, ωστόσο, στις ιδιαίτερες παραδόσεις μας και στα ιδιαίτερα προβλήματά μας. Δεν πρόκειται για εθνικισμό αλλά για συνειδητοποίηση ότι η Ευρώπη αποτελείται ακόμη από εθνικές οντότητες και πρέπει να κάνουμε κάτι για αυτό.

I.N. KAZAZHS:

Σας ευχαριστούμε για την αισιοδοξία σας, η οποία είναι ευπρόσδεκτη, εφόσον προέρχεται από κάποιον που υπέστη ευδοκίμως ήδη τη δοκιμασία. Φυσικά δεν θα είμαι τόσο φιλόδοξος ώστε να προσπαθήσω να συγκεφαλαιώσω όσα ειπώθηκαν. Εγώ, προσωπικά, εντυπωσιάστηκα από ένα ή δύο πράγματα και θα κλείσω με αυτά. Πρώτον, η παραγωγή νέας γνώσης διευκολύνεται από το γεγονός ότι ψηφιοποιούμε τα πολύτομα έργα αναφοράς που πραγματευτήκαμε εδώ σήμερα. Δεύτερον, η φιλολογία χρειάζεται, και πρόκειται για ζωτική ανάγκη, να περιβάλλεται από μεγάλα εγχειρήματα όπως το *Wörterbuch der Philosophie* ή *der Rhetorik*, επειδή αλλιώς θα τείνει να απολιθώνεται και να κινείται στο κενό. Νομίζω ότι προκειμένου η φιλολογία να προσδιορίζεται και να επαναπροσδιορίζεται συνεχώς, να καλλιεργείται και να προάγεται και να φτάνει στο τέλος στην κοινωνία, πράγμα για το οποίο εργαζόμαστε όλοι, πρέπει να παραμένει στο πνεύμα της φιλοσοφίας και των όσων συζητήσαμε εδώ σήμερα. Με άλλα λόγια, δεν χρειαζόμαστε μόνο το *Pauly-Wissowa* ή οποιοδήποτε *Pauly-Wissowa*. Χρειαζόμαστε τα υπόλοιπα μεγάλα συγγενικά εγχειρήματα, και χρειάζεται να βρούμε έναν τρόπο να τα θέσουμε σε έναν εποικοδομητικό διάλογο με τα δεδομένα ή τις εκδοχές λόγου της επιστήμης μας. Η φιλολογία χρειάζεται συνεχή και ποικίλη διασταύρωση. Φυσικά και πάλι η ψηφιακή μορφή είναι προνομιακή για αυτού του είδους την ανάγνωση και επανερμηνεία και δημιουργική σκέψη.

Τώρα είναι καθήκον και τιμή μου να σας ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην επιτυχία αυτής της κουραστικής αλλά παραγωγικής, νομίζω, ημέρας. Οι πρώτες μου ευχαριστίες απευθύνονται στον καθ. Ρεγκάκο, τον συνδιοργανωτή της ημερίδας, ο οποίος συνέβαλε πολλαπλώς και αθόρυβα στην επιτυχία του συνεδρίου. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω το προσωπικό μας, την Κατερίνα Πλασταρά, την Εβίνα

Σιστάκου και όλους τους ανθρώπους του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας. Βέβαια, πρέπει να ευχαριστήσω επίσης τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου του Κέντρου που έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διευκολύνουν τη διεξαγωγή του συνεδρίου και το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού που χρηματοδότησε το σημερινό γεγονός. Προπαντός πρέπει να ευχαριστήσουμε τους αγαπητούς συναδέλφους, όλους εσάς που συμμετείχατε ενεργά, και ήρθατε από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Πρέπει να ευχαριστήσουμε τους ανθρώπους που αποφάσισαν να θέσουν την προσωπική έρευνά τους σε δεύτερη μοίρα και να δώσουν απόλυτη προτεραιότητα στα τεράστια συλλογικά εγχειρήματα που οι περισσότεροι από εσάς διευθύνετε. Θα ήθελα να σας συγχαρώ, γιατί αυτή είναι μια πράξη θάρρους. Εγχειρήματα τέτοιου είδους βάζουν το κοινό καλό πάνω από την προσωπική έρευνα, και όλοι οφείλουμε πολλά στα τεράστια έργα αναφοράς που δημιουργήσατε και σας ευχόμαστε ό,τι καλύτερο. Σας ευχαριστώ για μια ακόμη φορά εκ μέρους του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, επειδή η επιτυχία αυτής της ημέρας οφείλεται σε σας και τις σημαντικές συμβολές σας. Σας ευχαριστώ για μια τελευταία φορά και ευχαριστώ και το κοινό μας, που ήταν εξαιρετικά πιστό σήμερα.

C.J. CLASSEN:

Μπορώ να έχω την προσοχή σας για δυο λεπτά, καθ. Καζάζη και καθ. Ρεγκάκο; Θα ήθελα να πω δυο λόγια. Προφανώς με τη λήξη ενός τέτοιου συνεδρίου αποτελεί ευχαρίστησή μας να εκφράζουμε την ευγνωμοσύνη μας ως φιλοξενούμενοι. Υπήρξε, νομίζω, ένα θαυμάσιο συνέδριο, πραγματικά ευρωπαϊκών προδιαγραφών, και ανταποκρίθηκε ακριβώς σε ό,τι θα έπρεπε να οργανώνουν οι μελετητές της κλασικής αρχαιότητας. Η γλώσσα ήταν η αγγλική. Το πρόγραμμα υποπτεύομαι πως οργανώθηκε από κάποιον με κάποιου είδους τευτονικές καταβολές, αφού ξεκίνησε στις 9.00 π.μ. και τελείωσε στις 9.30 μ.μ. Η φιλοξενία και το πνεύμα γενναιοδωρίας ήταν προφανώς ελληνικά. Συζητήσαμε, διαφωνήσαμε ενδεχομένως, πάντοτε όμως κατά έναν τρόπο που κατέστη δυνατός μόνον επειδή μας καλωσορίσατε χθες το βράδυ με τον καλύτερο τρόπο· πράγματι, μας ευχαρίστησε πολύ το φαγητό και το ποτό στη χθεσινή βραδιά. Αυτή είναι πάντοτε μια καλή αρχή για ένα συνέδριο, έτσι ήμασταν καλά προετοιμασμένοι για σήμερα το πρωί και νομίζω ότι συζητήσαμε τα πάντα με τον πιο ευχάριστο τρόπο, χωρίς διαφωνίες μάλιστα, τουλάχιστον χωρίς να τις εκφράσουμε, και αυτό που νομίζω ότι είναι πάντοτε πολύ σημαντικό σε τέτοιες περιστάσεις είναι ότι συναντά κανείς παλιούς φίλους και αποκτά καινούργιους. Έτσι δεν πρόκειται απλώς για μια εκδήλωση που άρχισε στις 9.00 π.μ. και έληξε στις 9.30 μ.μ.· νομίζω πως θα έχει μεγαλύτερη διάρκεια. Πρέπει να προσθέσω ότι δεν ήμουν σίγουρος, όταν έφτασα στη Θεσσαλονίκη, για το τι επρόκειτο να συμβεί· τώρα συνειδητοποίησα διάφορα προβλήματα τα οποία νομίζω ότι

όλοι μας καλά θα κάναμε να λάβουμε πολύ σοβαρά υπόψη. Έτσι, μέσα στις δωδεκάμισι αυτές ώρες, –το πρόγραμμα τηρήθηκε αυστηρά– σε αυτό το σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα συνειδητοποιήσαμε έναν σημαντικό αριθμό προβλημάτων. Μπορεί να μην σκεπτόμαστε όλοι ότι μπορεί να λυθούν με τον ίδιο τρόπο αλλά το να σταματήσει κανείς, ενώ δουλεύει, και να σκεφτεί τι κάνει είναι πάντοτε πολύ χρήσιμο, πολύ σημαντικό. Νομίζω ότι μιλώ εκ μέρους όλων όσοι παρίστανται εδώ, όταν λέω ότι είμαστε πολύ ευγνώμονες σε εσάς και σε όλους τους ανθρώπους που αναφέρατε. Αν αρχίσω τώρα να απαριθμώ όλους όσους συνέβαλαν θα μας πάρει πολύ χρόνο. Θα ήθελα να σας ζητήσω να μεταφέρετε την ευγνωμοσύνη μας σε όλους όσους εμπλέκονται στην οργάνωση του συνεδρίου και παρακαλώ να δεχθείτε την έκφραση της βαθύτατης ευγνωμοσύνης μας για όλα όσα κάνατε προκειμένου να οργανώσετε αυτό το συνέδριο, να το πραγματοποιήσετε και να το φέρετε σε αίσιο πέρας. Σας ευχαριστώ πράγματι πάρα πολύ.